

Nataša KOLAR¹

Vojni ujetniki na širšem ormoškem območju med prvo svetovno vojno

V prispevku avtorica predstavlja področja javnih del, ki so jih izvajali vojni ujetniki v dvojni monarhiji med prvo svetovno vojno. Na osnovi pomanjkljivo obranjenih arhivskih podatkov omenja za širše ormoško območje številne predloge javnih del, med katerimi je bil sprejet le eden, in sicer delitev (komasacija, arondacija) hribovske ceste Hlaponci–Polenšak v dolžini 1,5 kilometra. Piše o predpisih, ki so urejali ravnanje z vojnimi ujetniki, o njihovi nastanitvi, njihovem delu in drugem, kar je bilo povezano z izvajanjem delovne pomoči pri zainteresiranih delodajalcih (lokalne oblasti, zasebni podjetniki, obrtniki, veleposesniki, kmetje), ki so morali gospodariti na osnovi vojnega gospodarstva in s tem povezane zakonodaje.

Status vojnega ujetnika so udeleženske prve svetovne vojne urejale po določenih pravilnikih dveh haških mirovnih konferenc iz let 1899 in 1907. Določila o ravnanju z vojnimi ujetniki, ki so jih podpisnice sprejele leta 1907, so bila splošna in so bila s posredovanjem Rdečega križa z dodatnimi dogovori natančno določena šele med veliko vojno.² Izkušnje, pridobljene med veliko vojno, so bile vključene v ženevski sporazum o ravnanju z vojnimi ujetniki v letu 1929.

Vodenje in urejanje avstrijskih vojnoujetniških zadev je bilo v pristojnosti 10. oddelka vojnega ministrstva. Kmalu po izbruhu vojne je bil oddelek izpostavljen težki preizkušnji, saj je število vojnih ujetnikov zelo presegalo do tedaj znane dimenzije zajetih nasprotnih vojakov; dogovorjeni načrti in priprave za sprejem sovražnih vojakov tako dejanskim potrebam niso ustrezali.

Med prve naloge 10. oddelka je spadalo iskanje ustreznih lokacij objektov za njihovo nastanitev, pri čemer so jih razdelili v dve kategoriji, in sicer za višje častnike in za navadne vojake. Prvo skupino naj bi nastanili v gradovih, dvorcih, hotelih, zdraviliščih, gostiščih. Za drugo skupino pa je bilo že od začetka vojne mišljeno, da jih bodo namestili v barakarska taborišča.

Z vpoklicem moških vojnih obveznikov v vojsko je prišlo na vseh delovnih področjih Avstro-Ogrske do pomanjkanja delovne sile, saj so bili vpoklicani v vojsko številni možje različnih poklicev in stanov, ki so do tedaj delali v različnih gospodarskih panogah. Da bi lahko gospodarstvo v vojnih

¹ Mag. Nataša Kolar, muzejska svetovalka, Pokrajinski muzej Ptuj Ormož, Muzejski trg 1, 2250 Ptuj, e-pošta: natasa.kolar@pmpo.si

² Schlögl-Ernst, 2014, str. 127.

razmerah zaradi pomanjkanja delovne sile potekalo kar se da normalno, je bila avstrijska oblast primorana ukrepati. Odločila se je, da bo v ta namen uporabila begunce in vojne ujetnike, saj jih je vzdrževala in oskrbovala na državne stroške. Avstrijske oblasti so vojne ujetnike ločile na tiste, ki bi delali na vojaških objektih, in na tiste, ki bi delali v okviru javnih oziroma civilnih del na državni ravni.³

Predstavniki avstrijske vlade so februarja 1915 na Dunaju sestavili obsežen načrt projektov, pri katerih bi v okviru javnih del sodelovali vojni ujetniki. Prevladovala so dela v rudarstvu, obrti, industriji, izgradnji strateških prometnih povezav, pri obdelovanju zemlje oziroma melioracijskih in regulacijskih delih.⁴ Vojni ujetniki so postali zelo pomembna pomožna delovna sila za zainteresirane delodajalce (lokalne oblasti, zasebne podjetnike, obrtnike, veleposestnike, kmete), ki so morali gospodariti na osnovi vojnega gospodarstva in s tem povezane zakonodaje.

Zelo pogosto so avstrijske oblasti za delovno pomoč pri javnem delu spreminjale predpise za naročilo vojnih ujetnikov. Prvi vladni predpisi so za dodelitev delovne pomoči določili kot najnižje število 200 vojnih ujetnikov. Vse to je omejilo krog potencialnih delodajalcev, kar ni ostalo brez njihovih ugovorov.⁵ Junija 1915 so to številko zmanjšali na 30, marca 1916 na 10 in v letu 1917 na 3 vojne ujetnike. Na osnovi politične, socialne in zdravstvene presoje so lahko vplivali nižji državni upravni uradi, na to, kam bodo poslali vojne ujetnike na delo. Presoditi so morali o dveh primerih, ki sta bila povezana z vprašanjem: ali bi bila oddaja vojnega ujetnika konkurenca delovnemu trgu? V prvem primeru so morali preučiti stanje razpoložljivosti domače delovne sile (begunci, evakuiranci), v drugem primeru pa, če je šlo za državna ali javna dela, ki zaradi visokih stroškov sploh ne bi bila izvedena (melioracije, rekultivacija, močvirna kultura).⁶

Na pobudo avstro-ogrskih oblasti so deželna namestništva začela zbirati predloge za javna dela, pri katerih bi lahko kot delovno pomoč uporabili vojne ujetnike. Državno namestništvo v Gradcu je po političnih okrajih pripravilo 28. februarja 1915 seznam načrtovanih javnih del,⁷ vendar je kmetijsko ministrstvo odločno zavrnilo vse gradbene želje državnega namestništva in nižjih političnih oblasti zaradi pomanjkanja sredstev.⁸

Ob industriji, obrti, trgovini je bilo podrejeno vojnemu gospodarstvu tudi kmetijstvo. Pri preurejanju kmetijstva za potrebe vojnega gospodarstva je imela država večje težave kot pa pri drugih gospodarskih panogah. Ker je primanjkovalo mehanizacije in delovne sile, je preusmeritev le delno uspela. Temu primerna je bila ob koncu koledarskega leta tudi količina kmetijskih pridelkov, ki se je ponekod celo prepolovila, saj delovna sila žensk in pogosto tudi vojnih ujetnikov ni uspela nado-

3 Fischer, 2009, str. 355.

4 Leidinger, Moritz, 2006, str. 49. Fischer, 2009, str. 355.

5 Hansak, 1991, str. 109.

6 Hansak, 1991, str. 108 in 109.

7 Östa, AVA, Ackerbauministerium K 150, Z 1217 ex 1915.

8 Prav tam.

mestiti v vojsko vpoklicanih moških. Zaradi pomanjkanja delovne sile je dovolila država 10. marca 1916 dopuste vojakom za izvajanje kmetijskih in gozdarskih del in jih kot moštvo po ukazu poslala posameznim posestnikom ali delavskim skupinam. Dopusti so trajali od 3 do 4 tedne, v nekaterih primerih tudi dlje, predvsem če so bili samostojni kmetje ali gozdni delavci in so vojne razmere to dopuščale.⁹ Ta postopek se je ponavljal vsako leto vojne.¹⁰

Za kmetijske upravne organe na Štajerskem so v okviru vojnega gospodarstva vojni ujetniki doprinesli na področju prehrane s svojim delom pomemben prispevek. Zaradi splošnega pomanjkanja prehrane so s svojim delom preoblikovali kmetom številne pašnike v polja za pridelovanje hrane.

Številne kmetije so potrebovale vojne ujetnike le kot nadomestilo za vpoklicane hlapce in moške člane družine v vojsko. Glede na potrebe in povpraševanje po vojnih ujetnikih kot pomožni delovni sili na kmetijah ali javnih delih v občinah v letu 1915 je vojno ministrstvo marca 1916 znižalo število delavcev-vojnih ujetnikov od 30 na 10 mož za skupino. Da pa ne bi naročniki preveč izkoriščali naročila po potrebi mož pod 30 na skupino, so morali pri oddaji prošnje plačati oblastem kavcijo; občine 20 kron, zasebniki 30 kron po možu. V primeru slabega ravnanja z vojnimi ujetniki, njihovega pobega ali kršenju določil vojnih oblasti jim je kavcija propadla.¹¹

Mestna občina Ptuj je junija 1915 po večmesečnih pogajanjih z vojaško intendanturo vojaškega poveljstva Gradec sklenila pogodbo o razpoložljivosti vojnih ujetnikov za poljedelska in javna dela na območju ptujskega okrožja. Dogovorili so se, da bo ptujsko okrožno zastopništvo poslano skupine vojaških vojnih ujetnikov neposredno poslalo naprej na občine za nadaljnjo razdelitev. Za nastanitev ruskih vojnih ujetnikov so ustvarili ločena taborišča; za ormoško območje je bilo v Hlaponcih. Na širšem območju Ormoža so oblasti odobrile v okviru javnega dela delitev (komasacija, arondacija) hribovske ceste Hlaponci–Polenšak v dolžini 1,5 kilometra. Na nabor projektov za izvajanje javnih del in s tem povezanim številom ruskih vojnih ujetnikov, ki niso bili odobreni, so občine z ormoškega območja v letu 1915 predlagale štajerskemu deželnemu odboru v Gradcu še naslednje predloge: projekti, pri katerih so predvideli delovno pomoč 100 ruskih vojnih ujetnikov, so bili odvodnjavanje travnikov v Koračicah in gradnja lokalne hribovske ceste v Hlaponcih; 200 ruskih vojnih ujetnikov so predvideli za izvajanje gradnje ceste Podvinci–Zgornji Velovlek. Iz seznama projektov je razvidno, da so občine na svojem območju želele s pomočjo vojnih ujetnikov in državnega financiranja izboljšati slabo in pomanjkljivo infrastrukturo, predvsem cestno.¹²

9 Digitalna knjižnica Slovenije, Štajerc 1916, L. 17, št. 11, str. 4. Vojaška pomoč h kmetijskemu in gozdarskemu delu.

10 Slovenski trgovski vestnik, 15. 2. 1918, št. 2, str. 16.

11 Hansak, 1991, str. 124.

12 StLA, LA Rezens IV/4, 1914–1917, Ptuj, ZL. 6022/II 628.

Na območju Občine Ormož je v letu 1916 nudilo delovno pomoč 80 ruskih vojnih ujetnikov. Za vse vojne ujetnike je občina plačala pri okrajnem glavarstvu Ptuj kavcijo v višini 2.400 kron. Enajst jih je pomagalo pri občinskih javnih delih, uporabili so jih pri vzdrževanju občinskih cest, ostali so delali v kmetijstvu. Kot je razvidno iz obvestila za leto 1917, so zasebniki, pri katerih so lahko pomagali največ trije ruski vojni ujetniki, plačali pri Občini Ormož predpisano kavcijo 30 kron za vsakega posameznika.¹³ Iz pomanjkljivo ohranjenih podatkov je razvidno, da so bili vojni ujetniki poslani na ptujsko-ormoško območje iz vojnoujetniških taborišč avstrijskega dela dvojne monarhije.

Za izvajanje javnih del sta bila na osnovi takratnih predpisov pripravljena dva primera delovnih pogodb za delodajalce, in sicer pogodba za dela, ki so bila v javnem interesu, in pogodba za zasebna dela. Obe pogodbi sta vključevali osnovna določila o ravnanju z vojnimi ujetniki, o njihovem plačilu, zdravstvenih pregledih, zavarovanju v primeru poškodbe, nastanitvi, prehrani in drugo.¹⁴

Za splošna kmetijska dela je 10. oddelek vojnega ministrstva izdal posebne pogoje, v okviru katerih so lahko občine zaposlile vojne ujetnike.¹⁵ Pri zaposlitvi posameznega vojnega ujetnika so se morali ozirati na njegov osebni talent. Naloga krajevne občine je bila, da je usmerila vojne ujetnike k posameznim delodajalcem. Pristojno vojaško poveljstvo je imelo pravico nadzirati delo in možne ugovore sporočiti občini. Občina je morala obvezno slediti tem ugovorom.

Obveza občine je bila med drugim poskrbeti za nastanitev vojnih ujetnikov in njihovih nadzornikov. Pri izbiri nastanitve je morala upoštevati tudi zdravstvene oziroma higienske razmere. Poskrbeti je morala za prehrano vojnih ujetnikov in nadzornikov, hkrati se je morala še obvezati, da jih bo v vsem enako oskrbela kot domače delavce.

Iz vzorca pogodbe o delu je razvidno, da je imel vojni ujetnik dnevno tri obroke: zajtrk, kosilo in večerjo. Na osebo je bil za zajtrk krožnik prežganke, za kosilo juha, sestavljena iz najmanj 100 gramov surovega mesa in zelenjave, in za večerjo enaka količina juhe kot za kosilo. Dnevno je imel vsak vojni ujetnik pravico dobiti 500 gramov kruha. Pri količini in sestavi jedi so se morali ozirati na deželo, od koder je prihajal vojni ujetnik. Zaradi tega je bilo vojnim ujetnikom dovoljeno, predvsem v zvezi z mesom in drugimi jedmi, da so si lahko sami kuhali.

Stražnikom je dnevno po osebi pripadalo 250 gramov mesa, nato vsakemu krožnik zelenjave za kosilo in večerjo, za zajtrk pa krožnik prežganke. Na osebo so dobili 560 gramov kruha. Zelenjavo so lahko občasno zamenjale močnate jedi.

---

13 ZAP, Mestna občina Ormož, zbirka 1715–1932, šk. 4., ovoj 43: kavcije za vojne ujetnike 1916–1917.

14 Hansak, 1991, str. 134.

15 Östa, KA, Militkmdo Graz MA 1915, 59–2/17–2, dopis Abt 10, št. 21000.

Vojne ujetnike so kot delovno silo oblasti poskušale zaposliti na vseh področjih, ki si jih je bilo mogoče zamisliti. Pri pošiljanju vojnih ujetnikov na delo na različna delovna mesta so poskušale oblasti upoštevati tudi njihovo poklicno izobrazbo, kar jim je v nekaterih primerih le delno uspelo, saj so večinoma zaposlili nekvalificirane delavce.¹⁶

Dlje kot je potekala vojna, slabši je bil gospodarski položaj v državi. Blokada antantnih sil je zelo otežila preskrbovanje z življenjskimi potrebščinami v monarhiji. Življenjske okoliščine prebivalstva in tudi vojnih ujetnikov so bile vedno bolj neznosne, situacije brezizhodne, znaki o koncu vojne so postali očitnejši.

3. novembra 1918 je bilo podpisano premirje med antanto in Avstro-Ogrsko. Konec vojne in razpad dvojne monarhije pa nista pomenila konca slabih razmer. Pomanjkanje hrane in bolezni so zaznamovali tudi prva povojna leta, sledila je še gospodarska kriza, na pragu pa je bila že nova vojna...

Ključne besede

Prva svetovna vojna, ormoško območje, vojni ujetniki, javna dela.

Viri

Österreichisches Staatsarchiv Wien (Östa)

Kriegsarchiv (KA), Militkmdo Graz MA 1915, 59–2/17–2, dopis Abt 10, št. 21000.

Allgemeines Verwaltungsarchiv (AVA), Ackerbauministerium K 150, Z 1217 ex 1915.

Steiermärckisches Landesarchiv Graz (StLA)

LA Rezens IV/4, 1914–1917, Ptuj, ZL. 6022/II 628.

Zgodovinski arhiv na Ptujju (ZAP)

SI_ZAP/0008 Mestna občina Ormož, zbirka 1715–1932, šk. 4., ovoj 43: kavcije za vojne ujetnike 1916–1917.

---

¹⁶ Leidinger, Moritz, 2006, str 51.

Literatura

Jasna Fischer, Ruski vojni ujetniki na ozemlju Republike Slovenije 1914–1918, v: ZČ 63/2009, 3–4, str. 350–372.

Peter Hansak, Die Kriegsgefangenenwesen während des I. Weltkrieges im Gebiet der heutigen Steiermark, diss., Graz, 1991.

Hannes Leidinger, Verena Moritz, Verwaltete Masen, Kriegsgefangene in der Donaumonarchie 1914–1918, v: Jochen Oltmer, Kriegsgefangene im Europa des Ersten Weltkriegs, Paderborn, München, 2006, str. 35–66.

Slovenski trgovski vestnik, 1918.

Elisabeth Schlögl-Ernst, Der Feind im eigenen Land. Kriegsgewfangene in der Steiermark, v: »Ihr lebt in einer grossen Zeit,...« Propaganda und Wirklichkeit im Ersten Weltkrieg, Graz 2014, str. 127–143.

Digitalna knjižnica Slovenije, Štajerc 1916.

Povzetek

Status vojnega ujetnika so udeleženske prve svetovne vojne urejale po določilih pravilnikov dveh habsburških mirovnih konferenc iz let 1899 in 1907. Vodenje in urejanje avstrijskih vojnoujetniških zadev je bilo v pristojnosti 10. oddelka vojnega ministrstva.

Z vpoklicem moških vojnih obveznikov v vojsko je prišlo na vseh delovnih področjih Avstro-Ogrske do pomanjkanja delovne sile. Da bi lahko gospodarstvo v vojnih razmerah potekalo kar se da normalno, je bila avstrijska oblast prisiljena ukrepati. Odločila se je, da bo v ta namen uporabila begunce in vojne ujetnike. Predstavniki avstrijske vlade so februarja 1915 na Dunaju sestavili obsežen načrt projektov, pri katerih bi v okviru javnih del sodelovali vojni ujetniki. Prevladovala so dela v rudarstvu, obrti, industriji, izgradnji strateških prometnih povezav, v kmetijstvu in drugo. Vojni ujetniki so postali zelo pomembna pomožna delovna sila za zainteresirane delodajalce, ki so morali gospodariti na osnovi vojnega gospodarstva. Zelo pogosto so avstrijske oblasti za delovno pomoč pri javnem delu spreminjale predpise za naročilo vojnih ujetnikov. Prvi vladni predpisi so za dodelitev delovne pomoči določili kot najnižje število 200 vojnih ujetnikov. Junija 1915 so to številko zmanjšali na 30, marca 1916 na 10 in v letu 1917 na 3 vojne ujetnike.

Iz pomanjkljivo obranjenih podatkov je razvidno, da so bili vojni ujetniki poslani na ptujsko-ormoško območje iz vojnoujetniških taborišč avstrijskega dela dvojne monarhije. Za nastanitev ruskih vojnih ujetnikov na podeželju je avstrijska oblast ustvarila ločena taborišča; za ormoško območje je bilo v Hlaponcih. Na širšem območju Ormožja so oblasti odobrile eno javno delo, in sicer delitev (komasacija, arondacija) hribovske ceste Hlaponci–Polenšak v dolžini 1,5 kilometra. Na območju Občine Ormož je v letu 1916 v okviru javnih del pomagalo 80 ruskih vojnih ujetnikov. Za vse vojne ujetnike je občina plačala pri okrajnem glavarstvu Ptuj kancijo v višini 2.400 kron.

Za izvajanje javnih del sta bila na osnovi takratnih predpisov pripravljena dva primera delovnih pogodb za delodajalce, in sicer pogodba za dela, ki so bila v javnem interesu, in pogodba za zasebna dela. Obe pogodbi sta vključevali osnovna določila o ravnanju z vojnimi ujetniki, o njihovem plačilu, zdravstvenih pregledih, zavarovanju v primeru poškodb, nastanitvi, prehrani in drugo.

Dlje kot je potekala vojna, slabši je bil gospodarski položaj v državi. Življenjske okoliščine prebivalstva in tudi vojnih ujetnikov so bile vedno bolj neznosne, situacije brezizhodne, znaki o koncu vojne so postali očitnejši. 3. novembra 1918 je bilo podpisano premirje med antanto in Avstro-Ogrsko. Konec vojne in razpad dvojne monarhije pa nista pomenila konca slabih razmer. Pomanjkanje hrane in bolezni so zaznamovali tudi prva povojna leta in potem je sledila še gospodarska kriza, na pragu pa je bila že nova vojna...